

Debat

Claus Bratt Østergaard

Læsningens allegorier

»Far from eliminating binary oppositions from the critical vocabulary, one can only show that binary difference does not function as one thinks it does and that certain subversions that seem to befall it in the critical narrative are logically prior to it and necessary in its very construction. Difference is a form of work to the extent that it plays beyond the control of any subject: it is, in fact, that without which no subject could ever be constituted.«¹

Tidsskriftet hedder stadig *Kultur & Klasse*. Men, siger redaktionen i sidste nr. (65-66), *K&K* kan også læses som *Kritik & Kulturanalyse* - og den ny benævnelse er allerede blevet indoptaget i tidsskriftets titelhoved. I modsætning til »kultur« er »klasse« altså ikke blevet gentaget i den ny betoning. Ordet er åbenbart blevet uhenigtsmæssigt - og signalerer ikke længere sagen.

Men faktisk findes også den gamle benævnelse tilbage i det udvidede titelhoved. Der er altså ikke tale om en eskamotering. Snarere om en forskydning i betoningen - en påbegyndt udslettelse, en censur der endnu ikke (?) er ført helt igennem. Måske en manøvre beslægtet med den *erasure*,

Skulle det halvvejs udskiftede ord være en metafor for det orienterings-skift, som »modebevægelsernes bølgebevægelser« (som redaktionen af *K&K* no. 65-66 taler om) er et andet udtryk for?

Ellers har »klasse« som bekendt været universalsignatur i tidsskriftet. Nu er ordet blevet metafor for den løsagtige mode - omend ganske bagvendt, da det er dets (delvise) fravær, der giver det en udtryksfuldhed, det ikke har haft længe.

Og dog. Tiderne er ganske vist åbenbart ikke, hvad de har været, og »klasse« må ud. Men det betyder måske ikke, ikke nødvendigvis, at den gamle analysemåde smides bort? Eller at det, der gennem snart mange år har været *K&K*'s problem - det litterære ubehag - er blevet anderledes?

Tiden vil vise, om man i det litteraturvidenskabelige tidsskrift vil begynde at læse litteratur, eller om man vil fortsætte med at udøve ideologikritik. Erstatningsdannelsen *kulturanalyse* lover ikke godt. Hvorfor den ikke gør det, vil jeg illustrere gennem en diskussion af Torben Kragh Grodals »Fiktion som moderne mentalt software« (*K&K* no. 64). Jeg ser Grodals artikel som eksemplarisk for tidsskriftets dominerende, kulturanalytiske læsemåde. Og at denne måde at læse på er paradigmatiske for *K&K* og dermed også for tidsskriftets litteraturteoretiske approach, som »kritik af kritikken«, kan man måske² se udtrykt i Jørgen Holmgaards »Pandora's Box Revisited« (i *K&K* no. 65-66).

»Klasse« er forsvundet. Men blot for at dukke frem som »kulturanalyse«. Hvorved alt er ved det gamle. I artiklen »Historie i amerikansk lit-

teraturforskning« (K&K no. 64) taler Jørgen Holmgaard ganske vist om »de ideologikritiske pointer« som »tømt ud i begyndelsen af 70'erne« og erstattet af en historisk eller socialhistorisk orientering. Og nu altså, i endnu et skift, kulturalanalyse. Men det er ren etikettering, vil jeg påstå. Nye navne, samme grundlæggende orientering. Hvilket vil sige: meningen med litteraturen er udenfor litteraturen. På bagsideomslaget af K&K no. 64 hedder det eksempelvis lapidarisk-programmatisk: »tekstanalysen er en del af kulturalanalysen...«. Altså »tekst« er en delmængde af »kultur« - og at analysere det første betyder at indramme i det andet.

Men hermed har man, som kulturalanalytiker, placeret sig i en meget velkendt figur - tværs gennem modebevægelserne og deres bølgedannelse - nemlig den kritiske position, som defineres af metaforen *spejl*: For at forstå »tekst« skal oversættes til »kultur«. Eller i endnu en oversættelse: for at forstå »kultur« skal oversættes til »historie«. Eller oversat endnu engang: for at forstå »fiktion« skal oversættes til »virkelighed«.

Og hermed er man i kulturalanalysen anbragt midt i spejlbilledets centralfelt. Det sted, nemlig, hvor spejlets billede opfordrer kulturalanalytikeren til at søge »et andet sted« - i virkeligheden. Dvs. gå udenfor det sprog, som det fiktive udtryk er gjort af, for at finde sandheden om det i en verden, der består af substantiel social og historisk realitet. Det fiktive er ét sted, og det extra-fiktive er et andet sted - og man må bevæge sig sidste sted hen, hvis man vil forstå første

sted. Altså finde det objekt, der kaster spejlets billede, samtidig med at det skjuler sig i det. Samfundet som årsag, litteraturen som virkning.

Men at gå udenfor det spejlede på denne måde, er netop at forblive indenfor dets billede. Hermed bringer man sig, som marxistisk kulturalanalytiker, i et bizart forhold til den tradition, man kritiserer. Eksempelvis kritiseres nykritikken for at være en rent værk-immanent analysemåde. Påstanden er ikke uden sandhed. Men for nu at komme ud af det værk-immanente går man imaginært tilbage til dét extrapolerede billede, man kalder virkelighed. Altså til *det andet*, det ex-manente, som frembringes som en del af *det samme*, det immanente.

Spejlet har åbenbart sin egen dialektik og dets skin er ikke uden videre til at kaste af sig. Hvorfor ikke? Fordi det gælder omgangen med sproget og det virkelige - og fordi det sprog, der tales, er traditionens metafysiske sprog. For kritiserede såvel som for kulturalanalytiske kritikere.

Det gælder givetvis ethvert sprog, at det bliver en fange af den referentialitet, det altid indfører. Altid og uundgåeligt - *willy-nilly*. Intet subjekt bevæger sig afklaret gennem det sprog, der organiserer dets diskurs. Der er altid inden for diskursen *noget andet* end subjektet, der strukturerer, hvad det er der siges. Man kan, som i strukturalismen, benægte denne tekstlige andethed. Eller man kan, som i de post-strukturelle læsninger, søge at udvikle en analysepraktik, der reflekterer andethedens tilstedeværelse - jvf. ovenstående lapidariske bemærkning af Barbara Johnson. I

første tilfælde hævder man - direkte eller indirekte - et bestemt gennemskueligt forhold mellem sprog og virkelighed. I andet tilfælde - og det hører til dekonstruktionens fortjeneste at indføre denne dimension i tekstanalysen³ - sigter man efter en analytisk praksis, der rammer punktet mellem sprogets determinerthed og dets uforudsigelighed. Et punkt, som tillige er punktet mellem spejlet og dets billede. Det er ydermere dette punkt, der gør hele forskellen på poststrukturelle og strukturelle analyser (herunder den kulturanalyserende marxisme, som repræsenteres af og i K&K). Det er derfor også det punkt, som kulturanalysen ikke vil vide af - eller foretrækker at læse udenom.

Derfor den principielle konfrontation med dekonstruktionen i K&K - en læsningsbestræbelse som man med en flot gestus har reduceret til en modebevægelse. Dekonstruktionen benægter ikke, at også den må arbejde i skyggen af spejlets billede og på betingelse af en metafysik, der opdeler mellem et tekstligt indre og et virkeligt ydre. Men man gør tillige noget andet - dekonstruerer denne relation ved at læse den på kanten af det sprog, den er formuleret i.

At en sådan læsning altid allerede (som det nu hedder sig) er dømt til at være mangelfuld, er noget andet. Men det er i afbalanceringen af denne mangel ved analysen i forhold til dens nederlag i spejlet, at det kritiske udsagn måske kan nå frem til at blive forbeholdent også om sit eget udsagn - og dermed levere endnu et spejlbillede, nemlig af det sprog, det kritiske udsagn er fremsat i. Barbara

Johnson skriver: »For literature stages the modes of its own misreading, making visible the literarity of the heart of theory and rendering the effects of its project of understanding unpredictable. The rhetorical subversion of theory by its own discourse does not, however, prevent it from generating effects; indeed, it is precisely the way theory misses its target that produces incalculable and interesting effects elsewhere.« (ibid., p. xii)

Skrift(e)stolen

En mand sidder spændt fast i en stol på et udvisket billede i Grodals »Fiktion som moderne mentalt software« (K&K no. 64, p. 65). Stolen er en *tranquilizer*. Det ligner tortur. Men, siger Grodal, der er tale om terapi. Meningen med det hele er at sidde stille. Hovedet er indrammet af en træblok, der tillader et begrænset synsfelt. Ikke noget med at bevæge sig. Kun blikket, som hviler på et udgrænset og indrammet objekt.

Grodal anfører, at stolen blev opfundet af den amerikanske læge Benjamin Rush omkring 1810. Selv ser han stolen som et billede på en abstraktionsproces og manden som billede på den læsende (intellektuelle). Det hele er samtidig et billede på den civilisatoriske proces, og det menneske, der er blevet påført det beroligende ophold i stolen, er »det moderne menneske«.

Meningen med opholdet i stolen er en afskærmning fra virkeligheden. Udelukkelsen fra et fysisk rum af handling og berøring - »konkret menneskelig interaktion, baseret på mo-

toriske handlinger«, som Grodal citerer Walter Ong for at sige.

Hvorfor er billedet af stolen fascinerende for Grodal? Fordi det tillige er et billede på noget andet - bevægelsen fra tidligere fylde til nutidig mangel. Der er noget, der er forsvundet. Et farvel til en konkret og fysisk tid, hvorved mennesket berøves et egentligt handle- og sanserum. Overgangen til det moderne liv er for Grodal bestemt gennem tabet af »et objekt«.

Og samtidig med at dette fysiske nærvær forsvinder fra livet, ser Grodal virkeligheden blive gjort uvirkelig igennem den forøgede mængde af fiktion: »Sandheden og virkeligheden bestod ikke mere af de fænomener som man selv havde rørt ved eller hørt om, men af hvad der kunne ses på de industrielt producerede bogsider, hvorpå sandheden om virkeligheden var fikseret« (ibid., p. 67-68). Man bemærker sig dette »bestod ikke mere...« Der er tale om et tab. Tabt sandhed. Tabt virkelighed. Ikke mere høre, ikke mere røre... Men opkomsten af det uvirkelige rum på den læste side, formidlet af det abstraherende blik. Sandhed og virkelighed omdannet til det fiktive rums »sandhed og virkelighed«. Det er dette »ikke mere«, der er katapult for Grodals allegori over skriftens transformation af virkelighed til uvirkelighed.

Den store *divide* mellem egentlig fortid og uegentlig nutid knytter sig til: sprog, ord, bogstaver, læsning, fiktion, TV-serier. Signifianter i fremmedgørelsens paradigme. Fortiden bliver tabt, mennesket derfor fortabt. Dette er Grodals moderne nostalgi.

Som i øvrigt er helt traditionel. Dvs. allerede kodificeret - Grodals lamentation er en allegori.

Det store super-tab finder sted i slutningen af det 18. århundrede: »Selvom denne aktivitet [ie. omgangen med bogstaver/cbø] har eksisteret i adskillige tusind år var det kun i det attende og nittende århundrede at læsning blev en masseaktivitet.« (ibid., p. 66). Men samtidig med at der egentlig tabes én gang for alle, bliver al ting alligevel også værre og værre. Der er altså tale om serier af gentagne tab af det samme.

I forhold til det moderne virkelighedstab, er tranquilizer-stolen fra forrige århundrede helt uskyldig: »I det tyvende århundrede har læsningen fået konkurrenter med hensyn til hvilke aktiviteter man kan udføre, mens man sidder i beroligende stole. Fremkomsten af film, radio, fjernsyn, plader, bånd og computerskærme har medført en voldsom forøgelse af mulighederne for ensomme stoleaktiviteter...« (ibid., p. 66). Fjernsyn er virkelig blevet fjernsyn.

Dvs. det er det konkrete, der forsvinder. Til gengæld forøges mængden af tid, der kan forbruges abstrakt - og abstrakt tidsforbrug er: det at læse. Læsningen er i sin tur knyttet til den synssans, »der er karakteriseret ved at være en fjernsans, der skaber distance og objektivitet« (ibid., p. 68). Kroppen sidder her stille og forbruger - som *Ersatz* - ord i stedet for den virkelighed, den er blevet udelukket fra gennem opholdet i stolen.

Stolen billedliggør dermed ifølge Grodal tillige øjets dominans over

andre kropsfunktioner: »Den læsende bruger dele af synet, men ikke følesans, smagssans, lugtesans eller høresans« (p. 65-66). Men ikke nok med det. Også litteraturen, som før har været domineret af det talte ord, bliver nu hegemoniseret under skriften. Det døde bogstav - et bogstav, der påfører død. Det, der dør, er den virkelighed, det moderne menneske lever i stigende afstand fra. Grodal minder om (ibid., p. 68-69), at Roman Jakobson i *Linguistics and Poetics* pointerer det trykte ords relative fattigdom i forhold til det talte.

Denne forestilling om det talte som autentisk og det skrevne som afledt og kunstigt står Grodal ikke som opfinder af - den er velkendt fra Rousseau over Saussure til Jakobson. Blot for at nævne nogle af de mere eksplicite forfattere. Derrida har, som bekendt, haft meget at sige om forestillingen - og har set den som en afgørende del af den vesterlandske metafysik. Den samme forestilling, siger Derrida, udtrykkes i den topos, hvor høre og tale ideelt falder sammen (nemlig når man hører sin egen stemme): »Stemmen *lader sig høre* - det er utvivlsomt dette man kalder for bevidsthed - tættest muligt på sig selv i form af absolut udviskning af signifikanten, i en ren selvpå-virkning, ... som ikke låner nogen hjælpe-signifiant udenfor sig, det være sig i verden eller i »virkeligheden«, ikke nogen udtrykssubstans, som er fremmed overfor dens egen umiddelbarhed. Deraf den enestående oplevelse af, at signifiéen frembringer sig selv spontant, inde fra sig selv, og dog ikke desto mindre, da det er et

signifieret begreb, i et element af idealitet og universalitet. Det er den ujordiske karakter af denne udtryks-substans, der konstituerer dens idealitet. Og denne oplevelse af signifikantens udslettelse i stemmen er ikke blot én illusion blandt andre - men udgør betingelsen for selve ideen om sandhed...«⁴ Og er det ikke netop konjunktionen af *stemme* og *sandhed*, som Grodal her gentager? Et autentisk før-skriftligt eller extra-skriftligt rum, der får omgangen med bogstaver til at blive så tragisk...

Overgangen fra før-modernitet til modernitet ses dermed af Grodal som gentaget i bevægelsen fra mund og øre til det tyranniske øje. Tyrannisk fordi det adskiller mennesket fra sig selv, samtidig med at den moderne virkelighed i stigende grad opløses i det moderne mediebillede. Som psykoanalysen taler om genitalitetens primat over partialdrifterne, taler Grodal om øjets primat over de øvrige »konkretere« sanser. Også andre end Grodal har haft blik for det dominerende øje i den vesterlandske tradition. Og synspunktet har givetvis noget for sig. Men for Grodal er øjet ikke blot dominant, men tyrannisk - og er det, fordi det er kilde til fremmedgørelsen og organ for menneskets forbindelse med den kriminelle litteratur. Øjet er i Grodals i optik den del af den menneskelige krop, der gør menneskets kropsløst og anbringer det i læsestolen.

For at vise det autentiske ved kroppen, må Grodal imidlertid selv udtrykke sig i den alienerede og alienerende skrift. Kroppen er Grodals skrivetavle som så mange andres - og

han illustrerer det modernes kropsløse abstraktion gennem at oversætte kroppens organer øre, mund, øje til skriftens »øre«, »mund«, »øje«. Og demonstrerer dermed, hvad han samtidig benægter: at der ikke findes nogen mesterskrift udenfor ordenes gåseøjne, og at der ikke findes nogen jomfruelig krop, der ikke altid er bedækket af sprog.

Nogen har bundet mennesket ned i denne stol. Man må tro, at der er tale om tvang. Men den, der udøver tvangen, er ikke med på billedet. Volden er anonym - terapeutisk, som Grodal anfører. I det civilisatoriske perspektiv, som interesserer ham, bliver mennesket moderne ved at anbringe sig selv i stolen for at læse.

Hermed tabes altså både selvet og virkeligheden. Og for at genskabe det tabte konsumeres det døde bogstav, hvorpå virkeligheden omdannes til fiktion. Samtidig er mennesket blevet *den anden* i sit eget liv. Og denne *anden* er dets fingerede, fremmedgjorte selv. At læse er uegentligt. Ganske vist, må man formode, ved den læsende ikke af dette. Han er netop i fuld gang med at fortære de abstrakte bogstaver - i en kunstig genskabelse af den tabte virkelighed for det indre øje. I Grodals læsning forårsager aktiviteten at læse en uvidenhed hos den læsende om læsningens fremmedgørende virkning. At vide noget gennem at læse om det er ikke-at-viden. Og denne ikke-viden skyldes, at noget er blevet »installeret«. Hvad? *Det mentale software*, siger Grodal.

I Grodals fantasi om tabte objekter er sproget skyldigt og kriminelt. Orde-

nes forbandelse er, at de gennem at repræsentere objekterne, tillige forlader dem. Dog, da alt endnu var godt, var ordene ikke repræsentationer, men inkorporeret i handlinger - som Grodal citerer Walter Ong for at påstå: »Ord var redskaber (og mønstre af muskelinnervationer), ikke repræsentationer. Men det er præcist det, som ord ikke kan være, når man læser litteratur« (ibid., p. 70). Det er altså ikke mindst litteraturen, der gør, at ordene tabes for kroppen og den konkret-nostalgiske utopi.

Grodals analytiske grundmodel er da sat sammen af spejlets to dele - objektet, der definerer en sand ontologi, og litteraturen, der definerer en fiktiv. Altså: litteratur er fiktion, og fiktion har med det uegentlige at gøre. Romantisk litteratur, eksempelvis, betragtes i overensstemmelse med denne to-delning af Grodal som en bearbejdning af det tabte objekt, som samtidig - analytisk - bliver reference. Da man ikke kan være i virkeligheden, kan man genskabe den på papiret. Men fiktivt, siddende i tranquilizeren i et virkeligt uvirkeligt rum.

Fiktion bliver dermed for Grodal det samme som fortrængning. Den virkelighed, der læses, er identisk med drabet på den virkelighed, der læses om. Skrækromantikerens Ann Radcliffe, eksempelvis, forskyder det reelle objekt gennem at omdanne det til et fiktivt. Det reelle objekt eksisterer imidlertid stadig for Grodal, så han kan pege på det som et sted, der skal kritiseres fra. Forskydningen mellem det fiktive og det reelle objekt kan til og med forskydes i endnu et led, i følge Grodal. Således når

litteraturen optræder på det sted i den referentielle orden, som ellers indtages af objektet. Om *Bristede Illusioner* og *Madame Bovary* (der, som Grodal bemærker, har »romantik« som tema - altså som reference), siges således at »...sådanne værker [er] medationer, der raffinerer affektscenesættelsen. De romantiske følelses- og affektformer »citeres« men indlejres i sammenhænge, der fungerer som sublimerende bindinger af den romantiske affektscenesættelse. Derved bliver »finlitteraturen« i nogle henseender et udtrykssystem, hvis indhold er underholdningslitteraturen, og denne er igen et udtrykssystem hvis indhold er kroppen og dens sansninger« (*ibid.*, p. 78-79).

Der er altså i de to nævnte værker tale om en ekstra reference, før virkeligheden indtræder på sin plads. Hvad den dog gør i sidste instans - som generaliseret og universel signifié. Som man kan se af ovenstående citat, er denne signifié etableret gennem et bestemt sprogregister, der får Grodal til at gentage metaforer som »indlejre«, »affektscenesættelse«, »sublimerede bindinger«. Heller ikke Grodals kulturalanalytiske sprog er altså uskyldigt - men opbygger sit eget metaforiske udtrykssystem for at omstyrte det litterære sprog. I sproget, også i Grodals kulturalanalytiske sprog, er ordene skyldige, og faktorerens orden er gyldig. Grodals model for tolkningen af de to ovenstående værker er i øvrigt importeret fra Roland Barthes' »Rhétorique de l'image« - altså fra den »unge« Barthes, ideologikritikeren, der vil skelne skarpt mellem konnotationer og denotatio-

ner - og som analyserer reklamer for at vise, hvorledes sproget bedrager. Netop reklamen stiller sig glimrende til rådighed for at bekræfte en sådan analyse. Men om romanerne siger man meget lidt ved at læse dem som reklamer. Derimod demonstrerer man overbevisende sit eget ubehag ved litteraturen. Læsningen bliver en allegori over dette ubehag.

Litteratur er: installeret, software, fiktion. Netop »fiktion« bliver en afgørende metafor hos Grodal, fordi ordet denoterer »litteratur« og konnoterer »svindel«. Hvorved fiktion bliver til »fiktion« under Grodals blik. Fiktion repræsenterer en fingerthed, der kontrasteres med en tabt virkelighed, som udover at være virkeligt afektiv tillige forærer kritikeren et privilegeret analytisk sted, hvorfra han kan nedgøre den fiktion, han lever af at afsløre. Fordi den er fiktiv, er litteraturen intet. Kritikeren, derimod, er alt, må man tro, idet han evner at afsløre intetheden som intethed.

I slutningen af sin artikel hævder Grodal ganske overraskende, at han ikke tror på eksempelvis Baudrillards »noget vulgære« modstilling mellem »virkelighed« og »illusion« (*ibid.*, p. 82). Men denne helgardering er ude af trit med den måde, han analyserer på. Resten af artiklen modsiger da også ovenstående mere relative udsagn. Grodal laver ideologikritik af mest traditionelle skuffe - helt uanfægtet af, at Holmgaard, som nævnt, mener at denne læsemådes pointer er udtømte. Men hvad betyder »udtømt«? Kan en måde at læse litteratur på være relevant på ét tidspunkt og færdig på et senere? Eller måske

betyder »udtømt« i virkeligheden »inoperativ«?⁵ Hvorom alting er - før eller siden, ideologikritik eller kulturanalyse - Grodal synes ganske omfavnet af et virkelighedsbegreb, som overalt optræder som referentielt ordningssystem i hans analyser. Men hvad er analysen? En allegori over et allerede intoneret tema: Foucaults tragiske epos om det moderne menneskes selvovervågning og straf og Elias' civilisationsallegori over det konkrete omdannelse til abstrakte gestikker. I dette virkelige lys, og under Grodals kritiske blik, bliver al litteratur suspekt. Benjamin Rushes terapeutiske stol bliver en »læsestol« - en allegori over den uheldige læsers ubehag ved læsningen, *das Unbehagen in der Kultur*.

Den blinde litterat

Hvordan forholder det sig nu, kulturanalytisk set, med dekonstruktionen? I »Historie i amerikansk litteraturforskning« skriver Jørgen Holmgaard, at »det idag i Danmark [er] rimelig høj mode at være dekonstruktiv, hvor det samme i USA er en mere end halvgammel affære.« (K&K no 64 p. 8). Efter dekonstruktionen, siger Holmgaard, er kommet »den historiske orientering, som er en mere videnskabelig afløser af de dekonstruktive interesser...« (ibid., p.8). Denne nye historiske orientering, fortsætter Holmgaard, »er også velkendt her på bjerget« (ibid., p. 8). Det er nok et godt gæt, at Holmgaard tænker på kulturanalysen. Som altså dels afløser dekonstruktionen, dels er repræ-

senteret af K&K.

Med andre ord: dekonstruktionen er *old hat*, kulturanalytisk set. Men på pudsig vis har der sneget sig en meningsforstyrrende formulering ind i den kulturanalytiske nedgøring af den angiveligt mindre videnskabelige dekonstruktion. I redaktionens forord (en redaktion, Holmgaard som bekendt udgør en trediedel af) hedder det forudskikkende, at »som Jørgen Holmgaard gør opmærksom på...er denne historie tydeligvis filtreret gennem dekonstruktionen og derfor opmærksom på den totaliserende historiefortolknings farer.« (K&K, no. 64, p. 5). Dekonstruktionen er altså som totalismekritik godt for noget - om end den nu videnskabeligt set ligger bag den mere avancerede historicisme/kulturanalyse.

Men faktisk skriver Holmgaard det modsatte i sin artikel. Om Frederic Jameson hedder det, at »Derimod totaliserer han - også her er dekonstruktionens påvirkning mærkbar - tekstligheden, så *den* kan forsyne os med den store syntese.« (ibid., p. 8). Hvor dekonstruktionen i det redaktionelle forord hævdes at modvirke totalitarisme, ses den her selv som totalitaristisk i bestræbelsen på at etablere teksten som den store syntese. Holmgaard mener endog at dekonstruktionen udøver en kritisabel - totaliserende - virkning i så henseende på Jameson, som ellers, som bekendt, har sæde i K&Ks redaktionspanel. En modsigelse, altså. Og hvad skal man så mene? Man må mene, at »...Stricte taget kommer man ...til at urgere det Modsatte af det man egentlig vilde, saaledes som det altid

gaaer naar man abstrakt bevæger sig i dialektiske Bestemmelser, hvor det da ikke blot gjelder, at man siger Et, mener et Andet, men man siger det Andet; det man troer man siger, siger man ikke, men siger det Modsatte...«⁶

Og man må mene, at enten man nu mener én ting om dekonstruktionen eller det modsatte, så får kulturalanalysen åbenbart ret under alle omstændigheder. Man må derudover mene, at Holmgaard afskaffer dekonstruktionen uden at ville kritisere den for det, den repræsenterer. Til gengæld går han kulturalanalytisk til værks. Dvs. undersøger de historiske realia. Og realia er? At, som Holmgaard skriver, »det er blevet almindeligt kendt«, at de Man har en belastet fortid som skribent under krigen på det belgiske nazi-tidsskrift *Le Soir*.

Sagen er i klassisk forstand »skandaløs«. Et fotografisk optryk af de Mans misliebige ungdomsskrifter cirkulerer allerede i universitetsboghandler i den vestlige verdens kulturelle metropoler. Man må spørge sig selv, hvilken kulturalanalytisk interesse disse skrifter har. Dog: tilgængene til de Mans fortid er forskellige. Holmgaard vil forklare hans dekonstruktion i lyset af det forgangne. Barbara Johnson går, ikke overraskende, modsat til værks i »A note on the Wartime Writings of Paul de Man«, hvor hun bemærker, at »Whatever Paul de Man is doing in these early essays, it is certainly not deconstruction.«⁷ Nu vil Holmgaard næppe heller (?) se de Mans sene og tidlige skrifter som analytisk kontinuerede og homogene. Derimod ser han klart en kulturalanalytisk sammenhæng. Og

demonstrerer måske dermed netop, hvad det er for sammenhænge, kulturalanalysen gør teoretisk relevante.

Holmgaard mener at vide, hvorfor netop *blindness* bliver et centralt begreb hos de Man (i *Blindness and Insight*). Enkelt nok: de Man lever i skyggen af sin tidligere »empiriske« eksistens (som nazi-ideolog); han udøvede her »blindt« en virksomhed, som han ikke senere kunne identificere sig med. Holmgaard ser de Man som et menneske, der har forvildet sig, som derpå indser sin forvildelse, og som dernæst reagerer teoretisk på sin forvildelse i dekonstruktionen. Og som altså endelig generelt tolker »empirisk eksistens« som en måde ikke at vide på. Hvorved, for de Man, den empiriske ikke-viden kommer i et modsætningsforhold til en ironisk viden, hvis indhold er, at man i den empiriske modus under alle omstændigheder tager fejl.⁸ Og Holmgaard tolker derpå dekonstruktionen som en ideologi, der forsvarer afstanden mellem den empiriske og den ironiske modalitet.

Men kulturalanalytisk set er ideologier cover-up diskurser for benhårde realiteter. I dette tilfælde er *blindness* blot de Mans egen tidligere blindhed. Holmgaard vil have mening i analysen. Han spørger retorisk: »skyldes dekonstruktionens åbenlyse forkærlighed for den meningsophævede pointe, at dens aktører er ramt af en lignende politisk-historisk rådvildhed?« (*K&K* no. 65-66, p. 138). Dekonstruktionen er altså blot en form for rådvildhed, mener Holmgaard, og kan kulturalanalytisk føres tilbage til de Mans blindhed. Hvorpå blindheden, i

endnu et kulturanalytisk greb, føres tilbage til en nazistisk fejltagelse. De Mans »politisk-historiske rådvildhed« er årsag til dekonstruktionens meningsløse »drift mod den meningsophævede pointe«. Dermed er fænomenet ikke blot reduceret til en modbevægelse, der lader blivende kulturanalytiske kendsgerninger tilbage, men dekonstruktionen er selv blevet »grebet ud« af realitetskarakteren i det empiriske subjekt, den søger at lægge afstand til.

Man kunne fristes til at læse Grodal på Holmgaardsk. Hovedbegrebet ville her være *ubehag*, ikke blindhed. Den læsende i stolen er Grodal. Han har fjernet sig fra det virkelige liv og er blevet litterat. Men vil tilbage til det tabte objekt. Som er et ikke-bogstav. Derfor skriver han bogstaver om døde bogstaver og læser for at rede-gøre skriftligt for sit ubehag. Ubegaget ved det kulturelle tegn. Kulturens byrde som kulturanalysen skal påvise. Gennem at pege tilbage på kilden til ubegaget. Litteraturen. Der må omdøbes i et sandere sprog som fiktion.

Kulturanalysen insisterer på at tolke litteratur gennem at henvise til en extra-tekstlig realitet - Grodals tabte virkelighed eller Holmgaards historie. Hermed indtræder den i spejlets tvedelte imaginariet - spillet mellem fiktion og virkelighed. Men kulturanalysen er også en *moderne* version af spillet mellem spejlet og dets billede: en »hegelsk-marxsk« analyse af forholdet mellem subjekt og objekt. I stedet for den klassiske forestilling om mimetisk *afbildning* bliver hovedbegrebet nu *dialektik*. Og til dialektik-

ken som moderne spejlfigur knytter sig *kritikken* som læseposition - som det nu også er understreget i K&Ks nye titelhoved. Hvad der betyder så meget som: tingen er til stede i sit billede; men indirekte - og karakteristisk knyttet til en ubevidsthed hos forfatteren. Kritikerens position i analysen af litteraturen er dermed givet som en afsløring af den repræsentation af tingen, som forfatteren ganske vist foretager - men som han især foretager i uvidenhed om, hvad han gør. De Man er blind, som vi har set. Men ikke blot de Man - dekonstruktionen som sådan er blot udtryk for et indhold af rådvildhed. Generelt: hverken forfatteren eller den tekstorienterede kritiker ved, hvad de foretager sig. De skal altså aflæses. Og læsningen af dem bliver en påvisning af, hvorledes de frembringer tekster, der ligger udenfor egen kontrol. *Kritik* er i kulturanalysen metafor for det, forfatteren ikke ved - men som vides af analytikerens, der er udstyret med subjekt-objekt analysens begrebslige dialektik. Man påviser, at udtrykket udtrykker sig som afvigelse. Litteratur er humbug. Dekonstruktion er omskrivning. I begge tilfælde: svindel, bedrag, udenomssnak. Eller blot tab - fravær af realitet.

Med begrebet *kritik* har man defineret det kulturanalytiske balanceforhold mellem kritiker og forfatter - som en reproduktion af forholdet mellem fiktion og virkelighed. En herre-slave dialektik, nemlig, hvor den analyserede tekst helt indlægges i den fortolkning, den udsættes for. Et underordningsforhold, der placerer forfatteren som den-der-ikke-ved,

mens kritikeren - i kraft af den referentielle karakter af hans udsagn - placeres i den fordelagtige position som den-der-ved. Endnu engang: forfatteren producerer fiktion, kritikeren producerer virkelighed. Et klassisk hierarki mellem forfatter og kritiker er hermed genoplivet, men samtidig vendt om til kritikerens fordel.

Det er stadigvæk, emfatisk, virkeligheden (objektet), der i kulturalysen ses som tekstens oprindelsessted. Altså må man operere indenfor en diskurs, der »korrekt« bekræfter realiteter. Marxismen melder sig her med prompte automatik. Men objektet er jo, som vi har set, kun repræsenteret gennem samtidig at blive forvrænget. Eller, i Grodals elektriker-terminologi, repræsenteret gennem »en installering«. Psykoanalysen melder sig med samme automatik.

Vel at bemærke den freudske psykoanalyse - ikke den lacanske. Heller ikke dette er overraskende. Freud refererer til realiteter, Lacan til sprog. Noget andet er, at Freud selv undergraver den referentialitet, han samtidig etablerer - gennem at pege på de signifiant-kæder i den symbolske orden (f.eks. drømmeagtige associationskæder), som enhver »virkelighed« deplacerer sig i. Drømmens *Entstellung*, eksempelvis, som i *Drømmetydning* angiver udtrykkets afvigelse fra sin betydning, betragter Freud også som en para-neurotisk afvigelse fra realiteten. Samtidig viser han i sine analyser, at drømmens referentialitet er frembragt af dens egen symbolske struktur. Sproget, også drømmesproget, er overalt. Freud insisterer

på realitet, men havner i sprog - og dekonstruerer dermed den sprogbrug, som eftertiden blot allegorisk reputerer.

Armeret med traditionens allegoriske udgaver af marxisme og psykoanalyse fanger man i kulturalysen bekvemt både henholdsvis *det ydre* og *det indre*. Både objektet og dets billede. Såvel virkeligheden som dens forvrængning. Både subjektet-der-ikke-ved og objektet-der-afgør sandhed. Udenfor, i det extrapolerede billedes arkimediske punkt, står den omnipotente kritiker.

Det skulle herefter ikke være vanskeligt at se, hvorfor kulturalysen føler et kulturelt ubehag overfor dekonstruktionen - der, kulturalytisk, ønskes omskrevet til en modebevægelse, som giver bølgeskulp. Thi i dekonstruktionen henvises tekster til andre tekster, ikke til realiteter. Tekster er inter-tekster og etablerer sig gennem - allegorisk - at udveksle symbolske tegn med hinanden. Der er tale om udtryksrelationer, der etableres som kæder af udsagn uden for rækkevidde af subjekt-objekt dialektikken. Objektet er her - dvs. indenfor rammen af den referentialitet, som teksten selv etablerer - ikke et objekt, men en tekst. Tekster er tekster på tekster - og objekter er tekstlige objekter.

På den ene side har vi da den dekonstruktive læsning, der binder teksterne sammen i et system af selvreferencer¹⁰. Kæder af signifianter, der henter deres betydning gennem at henvise til andre signifianter. På den anden side kulturalysen, der vil binde udtrykket ind i et forpligtende

forhold til virkeligheden i subjekt-objekt dialektikken.

Lidt populært sagt er dekonstruktionen en måde at læse på. Hos Derrida en læsemåde, der søger at vende den vestlige filosofiske tradition mod sig selv. En underminering af diskursens orden fra Platon og fremefter. Men dekonstruktionen søger også at gøre sit eget analytiske sted usikkert. Hos de amerikanske dekonstruktionister - i forlængelse af nykritikken - en muldvarpe-læsemåde af litterære og kritiske tekster. Man vil udvikle en kritik-diskurs, der reflekterer sig selv som diskurs. Et læsested, altså, hvor diskursen ikke blot er udtrykssystem for et videnskabs-subjekt, der konstituerer et litterært objekt, der er adskilt fra det, og som den derfor kan reflekterere objektivt over. Men en diskurs, der gør sin egen subjekt-position som diskursproducent til en del af det analyserede objekt. Hvorfor? Fordi analysen ikke blot er noget, der kommer »efter« teksten. Fordi analysen ikke udtømmer sit objekt (som strukturalisterne og nykritikerne antager). Fordi teksten selv indeholder definitionen af den læser, der analyserer den (jvf. Eco). Men også fordi læseren adderer den mening til teksten, der bekræfter analysen (jvf. receptionsanalysen). Fordi teksten allerede gennem sin egen referentialitet foregriber det »udenfor«, som kulturanalysen søger efter. Således er teksten allerede altid involveret med analysen, kritikeren altid med forfatteren, tekstens lukket-hed altid med dens åbenhed. Eller: alle de instanser, der definerer subjektets position, objektets status og

placering og retorikkens karakter, forskyder sig og fortætter sig - deplacerer sig i den orden, som både frembringes og benægtes igennem deres gensidige forbundethed.

Den subjekt-objekt relation, som hos Hegel og Marx tænkes dialektisk i et forsoningsperspektiv, betvivles i dekonstruktionen kantiansk som en aporia - en retorisk figur, der udtrykker tvivl udsigtsløshed, mangel på overensstemmelse. Dialektik er »dialektik« - altså en metafor - ikke en virkelighed, der stiftes gennem subjektets konfrontation med objektet. Men sætter man gåseøjnene omkring ordet, tvivles tillige på den *suavis*, som ligger i den referentielle angivelse. Referencen boomeranger og peger tilbage på sproget selv, der pludselig »ser« sig selv som gennemgribende metaforiseret, og det ikke blot i de figurer, der formelt optræder som metaforer, men som et træk, der løber gennem sproget selv.

Derfor de Mans ironi. Dekonstruktionen læser tekster ud fra en antagelse om, at en række af de klassiske læsningsstrategier - herunder strukturalismen og marxismen (omend hver på deres måde) - opdeler læsningen mellem et subjekt og et objekt på en måde, der er determineret af metaforer som »realitet«, »autenticitet«, »objektivitet«, mv. Disse metaforer er ekstra-tekstlige referencer: de etablerer diskursens orden og forankrer dem i en påstand om, at det subjektive udtryk er funderet i et objekt, som det aflæser. Det er altså i den ekstra-referentielle funktion diskursen etablerer sin metafysik¹¹ - forstået som en diskurs over logos i

en verden af ting.

Men, siger Barbara Johnson, dekonstruktionen er også medvidende om at tale indenfor den samme diskurs-ramme, som den kritiserer. Dekonstruktion er altså - ideelt - en destabilisering ikke blot af andre, men også af egne tekstlige referencer. Men det er paradoksalt. Hvorledes kan man både nedbryde diskursens referentialitet og samtidig vedgå, at dette blot danner en ny referentialitet? Det kan man, siger de Man i »The Rhetoric of Temporality«, ved netop at skrive i den ironiske modus. Ironien er et citat af en anden stemme, og som sådan et opgør med ovenstående metafysiske metaforer. Fra Lacan ved dekonstruktionisterne, at den anden stemme, der citeres, ikke kan lokaliseres på den taleposition, hvor den giver sig til kende. Den anden er »en anden« og i øvrigt en del af »det samme«. Man kan formelt opløse sin reference i et principielt udsagn om alle referentielle ordners metafysiske karakter. Men man kan ikke befri sin tekst fra en metaforisk tilknytning til et sprog, der er gennemsyret af referencer. Citatet er dermed en »reference«, og anførselstegnene er ikke blot en ironisk henvisning til andre tekster, men udtrykker en bevidsthed om at også ironien bliver indhentet af den henvisningsorden, som skjules bag anførselstegnenes formelle befriethed.

Men når man i kulturanalysen allegorisk efterlever alle subjekt-objekt dialektikkens læsningsanvisninger vedrørende referentialitet, autenticitet og spejling, da er omgangen med litteratur endnu engang blevet til

ideologikritik. At omdøbe ideologikritikken til kulturanalyse giver ikke nyt liv til pointer, der angiveligt skulle være udtømte. Litteratur er i begge tilfælde *fiktion*. Samtidig er fiktion ikke blot et andet ord for litteratur - men en kritisk omdannelse, der metaforiserer og legitimerer de kritiske positioner virkelighed og historie.

Det er hele tiden karakteren af fingerthed, der understreges i kulturanalysen. Samtidig transformerer man det sociale selv til et satanisk objekt, der gør virkelighedens materielle form deform i det billede, formen aflæses i. Et ondt objekt, der forvrænger gennem at forskyde og fortætte. Et uigennemsigtigt objekt, der kaster sit skin fra et tilsløret sted. Et tabt objekt, som - trods den prægnante karakter af »virkelighed« - ikke er til at identificere, dér hvor afbildningen finder sted. Men som *mirabile dictu* og takket være dialektikkens virkelighedsstiftende kausaliteter samtidig definerer et sted, hvorfra man kan tale sandt i afsløringen af dets måde at fremtræde på. Det samme sande sted, som Feuerbach fandt, da han afslørede mennesket bag gudeikonen. Et sted, der opdeler verden i væsen og fremtræden. Hegels analytiske ståsted. Men et læsested, som ydermere er retfærdigt, idet det er placeret på samme position i udsagnet, som Marx usurperer, når han kritiserer Feuerbach for ikke at se, at den skinnende gudeikon er resultat af en vanskabt virkelighed. Som derfor bør ændres. Ændres indtil tingene passer, og det bliver en identitet, der afbildes - ikke en forskel, der blot perperuerer i det uendelige.

Noter

1. Barbara Johnson, *The Critical Difference*, p. xi. Johns Hopkins UP (paperback ed.), 1985.
2. »Måske« er måske værd at understrege. Holmgaard og Grodal er givetvis forskellige som litterater, og er ikke identiske med den konstruktion, jeg her indlægger dem i for at definere et bestemt analytisk sigte. Dekonstruktionister ville tale om, at jeg er i gang med en retorisk konstruktion, som er farvet af de præmisser, som ikke tematiseres. I dette tilfælde min (mis)brug af et par egenavne.
3. Ingen kan være helt hellig i en uhellig verden, og også dekonstruktivister kan naturligvis falde for den kritiske diskurs' allestedsnærværende opfordring til at indføre totaliserende og absolutte begreber i analysen. Eller indføre begreber i dekonstruktionen, der dekonstruerer sig selv og strander på de sprogrænser, begreberne ernærer sig af. David Simpson peger på sådanne tvetydige tekststræk både hos Derrida og de Man i sin overblikartikel »Litteraturkritikken og dens tilbagevenden til »historien«« (K&K no. 64). Men hvis dekonstruktionens fædre bliver ofre for deres egne læsningsstrategier, viser det så ikke relevansen af sådanne læsninger snarere end deres begrænsethed? (Jvf. i øvrigt næst-følgende Barbara Johnson citat.)
4. *De la grammatologie*, Paris, 1967 p. 33-34.
5. Om dette interessante ord jvf. Søren Schous »Riv paradigmerne ned!« i K&K no 65-66, p. 48.
6. Kierkegaard, »De umiddelbare erotiske Stadier eller det Musikalsk-Erotiske«, i *Enten-Eller*, p. 51-52, Samlede Værker 2, Gyldendal 1962.
7. *A World of Difference*, Johns Hopkins UP, p. xvi.
8. Holmgaard refererer til artiklen »The Rhetoric of Temporality« i *Blindness and Insight*, hvor de Man i bredere forstand diskuterer forholdet mellem ironi og erfaring. Sagt meget kort, er pointen dén i artiklen, at det kun er gennem en ironisk - og altså sprogintern - refleksion, at man kan lægge afstand til de fejltagelser, som betinges af den empiriske eksistens. Overført på litteraturen betyder det, at et digter-subjekt, der (romantisk) hævder at udtrykke en autentisk erfaring, ikke er bevidst om det sprog, som erfaringen må formuleres i - og som allerede er skrevet på forhånd. Det autentiske er altså »autentisk«. Eller, i de Mans formulering, symbolet (der hævdes at sammenknytte subjekt og objekt, sprog og virkelighed), er allerede altid allegorisk (hvor allegorien er en variant i et på forhånd kodificeret skriftbillede - altså skrift ovenpå skrift). Denne problemstilling er mindst lige så problematisk som den er interessant. Det interessante kunne bestå i dekonstruktivt at se de Mans opnormering af allegorien som en allegori over adskiltheden mellem sprog og virkelighed. Altså en

figur for skriftens eget skriftbillede. Det diskuterer Holmgaard imidlertid ikke. I stedet går han kulturanalytisk til værks. Dvs. han går efter man'en, ikke efter bolden i skriftspillet. Skriften gøres til en allegori over en personlighed, der er i vildrede med sit eget liv.

9. Se herom min »Hvad bliver der af kritikken når det bliver postmoderne at være moderne?« i »K&K« no. 65-66.

10. Dette er strengt taget et meget forkortet udsagn. Den dekonstruktive orientering mod intertekstuelle relationer repræsenterer en art subversiv læsning af den modsatte læsning, nemlig subjekt-objekt læsningen. Det betyder, at det er indenfor denne ramme (*frame*), intertekstualitet kan promoveres som kritisk begreb. Men det betyder ikke, at den intertekstuelle læsning ophæver det problem, som den sproglige og litterære referentialitet udgør - og som motiverer subjekt-objekt læsningen. Problemet ved referentialiteten er, at den fastlægger kausaliteter og opretter éntydhigheder. Altså lukker teksten. Også den dekonstruktive tekst lukker sig - og kan kun ophæve problemet ved hele tiden at rette blikket mod sin egen tekstmæssighed. Hvilket vil sige mød den retning, den kritiske diskurs tager, når den ikke fanger den tekst, den omhandler eller rammer det mål, den sigter efter - som ikke mindst de Man og Barbara Johnson har understreget.

11. De Man skriver: »We [i.e. konsor-

tiet af litteraturkritikere/ cbø] may no longer be hearing too much about relevance but we keep hearing a great deal about reference, about the non-verbal »outside« to which language refers, by which it is conditioned and upon which it acts. The stress falls not so much on the fictional status of literature [hvoraf man ser, at de Man ikke har læst Grodal/cbø]...but on the interplay between these fictions and categories that are said to partake of reality, such as the self, man, society...« (»Semiology and Rhetoric«, in *Allegories of Reading*, Yale UP, p. 3).

Jørgen Holmgaard

Allegorikernes litani - et svar

En artikel, som jeg publicerede i *K&K* 65-66, har fremkaldt en smigrende opmærksomhed fra Claus Bratt Østergaards side. Min artikel handlede blandt mere andet om post-68 marxismens forestillinger om, at de standende samfundsmæssige og filosofiske modsigelser ville kunne ophæves i et socialistisk samfunds ultimative forsoning af subjekt og objekt, af teori og virkelighed m.v. Artiklen var kritisk over for disse tankegange og forsøgte at forstå nogle af de sandsynlige årsager til, at de i sin tid vandt så

stærkt frem. Artiklen handlede også om, hvorledes disse tanker i 80'erne blev afløst af nogle helt andre relativistiske holdninger og teorier, der var systematisk skeptiske over for enhver naiv forandringstro og enhver naiv erkendelsesrealisme. I den forbindelse blev den såkaldte dekonstruktion rost for sit arbejde med at pege på tekstlighedens indbygget selvrefleksive funktioner, sprogets retoricitet, enhver teksthandlings intertekstuelle indlejring.

Med udgangspunkt i samme artikel kritiserer CBØ mig nu for at underkende dekonstruktionen, at befinde mig i en naiv erkendelsesteori vedrørende forholdet mellem subjekt og objekt, mellem tekst og virkelighed, kort sagt (på linie med K&K, som generelt angribes) for at være uforbedeligt ideologikritisk, nu blot »undercover« bag etiketten »kulturanalyse.«

Noget må være galt. Umiddelbart kan det være tre ting:

1) Jeg har formuleret mig ubehjælpomt og uklart; 2) problemstillingen er meget kompleks og indviklet; 3) CBØ har fejllæst teksten eller i hvert fald læst den meget uopmærksomt. Jeg funderer stadig over, hvilke af de tre årsager der kan være tale om; jeg er endnu ikke kommet frem til et resultat, som kan meddeles.

Derimod vil jeg gerne tage kritikken som anledning til kort at uddybe, hvad jeg har ment og mener om de diskuterede problemer, ligesom jeg vil indføre et par klarificerende bemærkninger til nogle af de - forholdsvis få - konkrete punkter i mine skrivelser, CBØ tager fat i.¹

De centrale positioner i CBØ's kritik er, at K&K, undertegnede et al. søger 1) at »gå udenfor det sprog, som det fiktive udtryk er gjort af«, ud til »virkeligheden«, »samfundet«, »historien« - for 2) her at finde »sandheden« om teksten, eller for etablere et enkelt årsagsforhold mellem de to fænomener: »Samfundet som årsag, litteraturen som virkning.«

Jeg vil med det samme erklære mig skyldig i anlagens punkt 1, omend nogle modifikationer må tilføjes. Derimod vil jeg plædere ikke-skyldig i dens punkt 2. Og endelig vil jeg undervejs forsøge at anskuelligøre, at det hele er mere kompliceret end som så. Desuagtet består der naturligvis nogle grundlæggende meningsforskelle mellem de synspunkter, som CBØ og jeg advokerer. Disse forskelle vil blive berørt til sidst.

Kompleksiteten både i det, vi diskuterer, og i parternes positioner, viser sig med det samme, hvis man eksempelvis går ind på afspejlingsproblematikken/spejlmetaforen. CBØ elaborerer en del herover, og figuren spiller en betydelig rolle i hans kritik af, hvordan forholdet mellem virkelighed og tekst tænkes (ovennævnte punkt 2). Han burde her henvise til et gammelt nummer af tidsskriftet (*poetik* nr.21, 1974), hvori Lenins berømte Tolstoj-artikler bringes. Spejlmetaforen spiller her en central rolle. Men hvis man læser disse artikler, hvorom der kan siges meget, ser man snart, at afspejling ikke forestilles som en punkt-til-punkt-korrespondance mellem virkelighed og litteratur, snarere som en relation mellem litteratur og social ideologi (altså relation mellem

K&K DEBAT

to forestillingsbilleder eller -komplekser), en relation, hvori der både er tale om forskydning og fortætning à la Freud. Og hvis man læser Pierre Macheray's kritik og analyse af disse artiklers anvendelse af spejlmetaforen,² bliver man gjort opmærksom på endnu en række komplicerende forhold, bl.a. på, at det er strukturer og ikke »objekter«, der relateres til hinanden, på, at hvis der skal tales om spejl, er det et krakeleret og fragmenteret sådant, ligesom det er billedet som billede, ikke virkeligheden som sådan der fokuseres på.

Jeg nævner ikke dette for at forsvare Lenin, Macheray eller spejlmetaforen, men blot for at gøre opmærksom på, at selv inden for den tradition, CBØ vil distancere sig fra, findes der en ikke helt rudimentær refleksion over kompleksiteten i det forhold, der diskuteres. Hvis en kritik skal fejre andet end hurtige polemiske triumfer, må den forholde sig til, at en sådan refleksion eksisterer og argumentere mod de pågældende tanker i en rimeligt nuanceret udformning af dem, ikke i en pidgin-udgave.

Dette punkt er principielt, ikke konkret relateret. For sjovt nok forholder det sig sådan, at afspejlingsbegrebet aldrig har spillet nogen rolle i mine tanker om litteratur, og så vidt jeg umiddelbart kan se heller ikke generelt i K&K's indhold gennem årene. For mit eget vedkommende må jeg sige, at det aldrig har kunnet bide sig fast, og hvis overhovedet ordet spejl, eller derivater heraf, forekommer i det, jeg har skrevet, er det i en dagligdags, uprægnant anvendelse. Det

har ingen begrebsmæssig status, og jeg har aldrig følt mig tiltrukket af eller været indfanget i spejlmetaforens netmasker. Til alt det i CBØ's indlæg, som er perorerer over spejltankegangens kritisable fejlagtighed, må jeg derfor blot sige: hus forbi!

Hvad så med det, at samfundet er årsagen, litteraturen virkningen? Få - i hvert fald ikke jeg - vil påstå, at litteraturen er bundet op i et så simpelt forhold. Mange - og i hvert fald jeg - vil derimod nok mene, at hele det overindividuelle netværk af sproglige og andre sociale forhold har logisk og historisk eksistens forud for det enkelte litteraturfrembringende individ og forud for teksten, ja vel også forud for litteraturen i det hele taget. Uden sprog ingen litteratur, og intet er et mere genuint socialt fænomen end netop sproget. Forståelsen af dette forhold implicerer naturligvis på ingen måde, at man (in casu jeg) anser »virkeligheden« for det eneste, der er værd at have med at gøre, og kasserer litteraturen og fiktionen som »humbug«, sådan som CBØ synes at påstå.

Betingetheden mellem sociale sammenhæng - ikke økonomiske forhold, men sociale sammenhæng i bredeste forstand - er imidlertid mangeartet. Man kan mobilisere hele sættet af humanvidenskabelige og samfundsvidenskabelige tilgangsvinkler og stadig ikke have inddraget enhver relevant forbindelse mellem en tekst og det, der ligger omkring den.

For enden af denne tanke venter det videnskabsteoretiske og filosofiske spørgsmål om frihed og nødvendighed, om determination og forudsige-

lighed, med et andet ord kontingensproblemet. Det er et interessant videnskabsteoretisk problem, som, hyppigere end det sker, sikkert med fordel kunne tages frontalt op inden for de humanvidenskabelige fag, ikke mindst i relation til de problemer, som diskuteres i disse år. I mine egne tanker og skrifter på det litterære felt simrer det under overfladen i en række forbindelser. Blandt andet har selve bestræbelsen på at udvide indsigten i et netværk af sammenvævede sociale og psykologiske determinanter været central; og meget naturligt har den søgt støtte i en antagelse om, at en tilstrækkelig kompleks analyse-tilgang vil kunne vise en høj determinationsgrad.³

Siden har vægtforholdet mellem termination og kontingens forskudt sig til fordel for sidstnævnte i min opfattelse af sagerne, ligesom spørgsmålet om viljens betydning i den tekstlige såvel som sociale interaktion påny og påny stiller sig som et overmåde interessant problem. Men hver af disse positioner, som jeg stadig foretrækker at bevæge mig rundt i på en ikke-definitiv måde, ligger inden for et kontinuum; der har ikke været tale om ekstremiteter af den type, CBØ harcellerer over.

På dette punkt er det naturligt at kontrastere, hvordan dekonstruktionen tackler det netop nævnte problem. Så vidt jeg kan se, gør man det som regel på den skizofrene facon: på den ene side er analytikeren »altid og uundgåeligt, *willy-nilly*« (CBØ) fange af referentialiteten, af de uoverskridelige, selvlukkende tekstlige mekaniker; altså en absolut determination.

På den anden side er verden totalt uforudsigelig, uudgrundelig, ikke-lovmæssig, bl.a. fordi den er utilgængelig, lukket ude for os af sprogets selvreferentialitet m.v. Så langt følger CBØ den almindelige dekonstruktive position i al dens ambiguitet. Dertil føjer han så - grundet ubehaget deri? - en overskridende bevægelse, som skrives med en interessant Wilhelm Tell-metaforik: at »sigte...efter en analytisk praksis, der rammer punktet mellem sprogets determineret og dets uforudsigelighed.«

Man kan kun ønske foretagendet held og lykke. For at sigte efter den slags punkter - for slet ikke tale om at håbe på at ramme dem - forekommer mig at være et meget vanskeligt og et meget metafysisk projekt; alene den formulerede tanke om, at sådan et punkt - ét? - skulle eksistere, burde forårsage en særdeles kraftig udløsning af sprogets selvrefleksive kritikpotentiale lige op i hovedet på den, der sidder med den.

Sammenfattende mener jeg, at CBØ-kritikkens punkt 2 om, at jeg tror at kunne finde »sandheden« ude i virkeligheden eller i samfundet, og at jeg forestiller mig enkle årsag-virkningsforhold, ikke er rigtig. Jeg har tidligere - for 15-20 år siden - forestillet mig, at mangeartetheden i relationerne var mere overskuelig og indsigterne længerevarende, uden dog at være endegyldige; men det er gradforskelle. Som jeg overalt i den angrebne artikel giver udtryk for, forestiller jeg mig mangeartede og komplekse relationer uden nogen endegyldig sandhedsværdi. For så vidt er mit projekt derfor meget mere

beskedent end CBØ's Wilhelm Tell-forsøg på at ramme punktet.

Kritikkens punkt 1, der beskylder mig og andre for i det hele taget at nære forestillingen om, at man kan gå uden for sproget, vil jeg derimod gerne erkende mig skyldig i. Ja, jeg mener at der eksisterer en virkelighed uden for sproget, og jeg har ikke spor imod at gøre mig forestillinger om den, heller ikke i relation til litteraturen. Biskop Berkeley's gamle solipsismeproblem fra 1700-tallet har fået en sofistikeret litterær renaissance i dekonstruktionens påstand om, at alt er tekster eller nødvendigvis foreligger i tekstlig form; tekster henviser kun til tekster: »Tekster er inter-tekster og etablerer sig gennem... at udveksle symbolske tegn med hinanden.« Intet kan derfor gribes undtagen i tekstlig skikkelse, virkeligheden som håndgribelig kendsgerning findes ikke, der findes kun fiktionen »virkeligheden«. Sådan omtrent kan man formulere en dekonstruktiv »commonplace.« Filosofisk er det vist ikke nogen original tanke, og den har da også meget rigtigt i sig. Den har det rigtige i sig, at den emfatisk understreger, at et subjekt ikke blot taler om et objekt, transparent og suverænt, men at der arbejder allehånde interessante mekanismer i selve den sproglighed eller tekstlighed, det foregår i. Skuril derimod bliver tanken, når denne pointe - på grund af kompleksiteterne i forholdet sprog-virkelighed? - overskrues til en påstand om, at sproget kun refererer til sig selv (CBØ: »et system af selvreferencer«); en virkelighed eksisterer ikke, så vidt man kan forstå, ingen

ved i hvert fald noget om den, lader det til.

Jeg vil ikke argumentere omfattende for virkelighedens eksistens, den behøver ikke min hjælp. Hvis nogen har behag ved at benægte den, så for min private skyld heller ingen alarm: jeg kan trods alt godt blive ved med at fodre mine karusser ud fra den antagelse, at deres tegn på sult henviser til en virkelig sult, og at de, hvis jeg ikke gør det, vil vende bugen demonstrativt og anklagende i vejret som tegn på en død, som også er en virkelig død. Men når benægtelsen fører sig offensivt frem på et fagligt felt, kunne det dog være fristende i hvert fald at pege på nogle modsigelser i benægternes praksis.

Jeg vil vove den påstand, at selv de hårdeste benægttere, trods deres selvrefleksive ord, manøvrerer rundt med en lige så sikker tro på virkelighedens eksistens og en lige så håndgribelig opfattelse af dens indretning som alle os andre.

Når vi bevæger os ud i trafikken og f.eks. som fodgængere træder ud på en gade, er der ingen af os, der bilder os ind, at f.eks. en firehjulet tingest, der nærmer sig fra venstre, kun er *billedet* af en bil eller bilen som tekst. Vi antager, at det er en i fysisk forstand ganske virkelig bil. Og jeg er forholdsvis sikker på, at enhver - også dekonstruktør - snart ville få en klar melding fra sin molesterede kropslighed, hvis han/hun fik den idé at afprøve en teori om, at det forholdt sig spor anderledes.

Nu kunne man måske påstå, at dekonstruktionens teori om teksters eksklusive selvreferentialitet kun

gælder fiktive tekster eller litterære tekster. At virkeligheden med andre ord eksisterer, blot ikke som fiktionslitterær referentialitet. Men det synes der ikke at være tale om. CBØ og dekonstruktionen skriver kun om *tekster* - i al almindelighed - ikke om en bestemt slags tekster. Og de benægter altid »virkeligheden« og referentialiteten, ikke bestemte sådanne. Hvis ikke sprogbrugeren er meget usikker, må generaliseringerne i disse udsagn antages at stå ved magt, at være forholdsvis klare og nogenlunde intenderede.

Som jeg var inde på i den pågældende artikel,⁴ er der i litteraturkritikken intet til hinder for uforpligtende inkonsistenser både mellem praksisformer på forskellige områder og i den analytiske praksis. Man vil sagtens ude i virkelighedens verden kunne køre bil med venstre hånd og samtidig analysere litteratur som en brækket arm under stadig benægtelse af virkelighedens eksistens. Og man vil sagtens kunne læse Baudelaire's »Spleen de Paris« eller Herman Bang's *Stuk* som led i systemer af rent intertekstuelle selvreferencer, der intet har at gøre med det tilfældige forhold, at de synes at tale om og dialogisere med en faktisk eksisterende storbymæssighed i det øjeblik, den historisk slår igennem i det 19. århundrede. For en læsning i dekonstruktiv ånd kunne vi lige så godt have at gøre med »Spleen de Ninive« og *stuk* i Magnitogorsk anno 1947.

Eller for at gå fra det illustrative eksempel til noget af det konkret diskuterede: det er fra CBØ-positionen tilsyneladende tilfældigt eller i

hvert fald irrelevant, at den dekonstruktive litteraturteoretiker Paul de Man i en eller anden forstand formentlig er den samme som den Paul de Man, der skrev antisemitiske og pangermanske litteraturbetragtninger i krigstidens besatte Belgien. For som Barbara Johnson med CBØ's tilslutning skriver: det var i hvert fald ikke dekonstruktion, han lavede den gang!

Argumentet blæser i vinden og demonstrerer en pointe, som også CBØ gør en del ud af: kulturanalysen søger efter kausaliteter, sammenhæng, mens dekonstruktionen gør det modsatte. Det er lidt uklart om CBØ's kritik går på, at kulturanalytikerens søger simple envejskausaliteter eller på det, at han overhovedet søger efter kausalitet. Det kunne i CBØ's formuleringer lyde som det første, men det sidste ville være mere konsekvent og rigtigt, og jeg tror, at det er det, han mener. Hans egen skrivepraksis demonstrerer det for så vidt og profilerer den forskel, som er en vigtig konsekvens af de forskellige teorier om »virkeligheden« og om teksten: dekonstruktionen er i hele sin sprogføring metafororienteret, den søger og ser ligheder i et atemporal rum og benægter eksistensen af de metonymiske relationer - herunder historicitet og kausalitet - , som kulturanalytiske o.lign. tilgange finder interessante.

Det ville derfor være mere konsekvent og rigtigt, hvis CBØ frontalt angreb mig for i det hele taget at søge forklaringer og mulige kausal-sammenhæng. I de Man sagen tog jeg udtrykkeligt alle forbehold, idet jeg understregede, at der fremsættes en hypotese, en teori til nærmere afprøv-

ning, ikke nogen sikker årsagsforklaring. Men det, som Barbara Johnson og CBØ (og på det andet sted Hans Hauge mere skingert⁵) vender sig imod, er konsekvent og reelt nok selve det overhovedet at ville forklare noget, overhovedet se sammenhæng, eventuelt opstille en kausalitetshypotese.

Denne skillelinie er helt central. Relationer mellem teksten og det, som ikke *kun* er tekst (historie, »samfund« etc.), er komplicerede forhold, fulde af facts og allehånde fortolkningsproblemer.⁶ Dekonstruktionens råd er: opgiv hele dette uforenelige morads af problemer; vi siger, at virkeligheden ikke eksisterer; der findes kun tekst på tekst, og det videste, litteraten kan drive det, er at gå ind i det intertekstuelle og retoriske spil og i sin kommentar/analyse 'skrive en ny tekst frem', som det tit hedder i dekonstruktionens retorik.⁷

Min position heroverfor er, at de ovennævnte relationer er komplekse og vanskelige, men derfor ikke umulige at opstille underbyggede og argumenterede hypoteser om. Skulle en analyse eller hypotese vise sig uholdbar, må den udbygges, forbedres, evt. helt udskiftes. Og stiller der sig under nye historiske forhold en ny type spørgsmål og problemstillinger som mere relevante eller presserende, så er det heller ingen mærkværdighed eller katastrofe; ikke mindst på social- og humanvidenskabelige felter er både subjekt og objekt underlagt forandring.⁸ Alt dette er ikke andet end det selvfølgeligelige vilkår i enhver videnskabelig eller blot seriøs intellektuel arbejdsproces.

Jeg kan sagtens leve med, at dekonstruktionen elsker tekstualitet og retoricitet og koncentrerer sig herom. Jeg er nogle af dens forfattere megen tak skyldig for gode indsigter heri og i det hele for at have udvidet dagsordenen i forhold til 70'ernes. Men jeg forundres over, at dekonstruktionens danske talsmænd - som de relativistiske, tolerante og moderne mennesker de ligner - har så svært ved at leve med, at ikke alle nu er blevet dekonstruktører. At der er andre, som synes, at tekstualitet og retoricitet er en herlig ting, men derfor ikke den eneste interessante at beskæftige sig med. Hvorfor kan der ikke eksistere flere retninger og meninger ved siden af hinanden, og hvorfor kan der ikke foregå »kulturanalyse« i K&K, uden at det skal gøres til en suspekt »undercover«-aktivitet i det hele taget at ville analysere historisk-kritisk?

Der ligger erkendelsesmuligheder i at stikke hovedet ind i den intertekstuelle spillemaskine. Men det er forkert at ville bekrige og afsværgе det intellektuelle engagement, der kan udgå fra fascinationen af - med en god gammel rummetafor - 'at gå bagom' spillemaskinen og kigge ind i dens mekanik og oprindelse. Selve den stimulation, som driver videnskab og intellektuelt arbejde fremad, ligger langthen i den (historisk begrundede!) viden om, at der altid vil være nye niveauer, nye sammenhæng, nye perspektiver at formulere meningsgivende hypoteser om. Disse hypoteser er naturligvis ikke endegyldige, kan ikke være det. Men alt andet lige vil de som regel være mere spændende end den n-te gentagelse af den

defaitistiske pointe om, at der kun er tekst-på-tekst, uendelige selvreferencer, og at vi - *willy-nilly* - ligger klaustrofobisk slavebundne i tunge signifikantkæder. Det er, som om friheden til og muligheden af at konstruere nye tanker partout skal benægtes af grunde, hvorom man kun kan gisne; men de forekommer ingeniunde at have teoretisk nødvendighed i sig.

Hvis jeg afsluttende skal sammenfatte lidt polemisk, så lyder det for mig, som om CBØ i sit indlæg afsynger et snart »udtømt« litani om subjekt-objekt-kategoriens, spejlmetaforens, dialektikkens og den omnipotente kritikers sletthed. Men hvad er egentlig gehalten heri, når kritikeren ikke føler sig omnipotent, dialektikken ikke bliver inddraget, spejlmetaforen ikke brugt og subjekt-objekt-tænkningen bevidst bliver relativiseret?

Noter

1. Lad mig starte med fodnotevis at udrede en misforståelse hos CBØ omkring forholdet mellem det redaktionelle forord i *K&K* 64 og min omtale af Jameson i »Historie i amerikansk litteraturforskning« i samme nummer. CBØ synes, at der er en modsigelse. Men min kritik (*K&K* 64, p.9) retter sig faktisk mod Jameson, ikke mod dekonstruktionen: »dekonstruktionens påvirkning [er] mærkbar« i Jameson's fremhævelse af »tekstligheden«. Derimod er Jameson genuint sig selv, i og med at han totaliserer også *den*, så vel som han totaliserer de øvrige centralkategorier,

han arbejder med (historien m.m.). Spidsen er altså vendt mod totaliseringstendensen og her Jameson. Bortset herfra findes totaliseringstendensen for den sags skyld også inde i dekonstruktionen, f.eks. i dens 'ultimate' erkendelse af, at *alt* er tekst, samt i lignende universelle udsagn, som dens skribenter hyppigt føler sig tiltrukket af. Taget i sit indhold og ikke i sin retorik er dekonstruktionen derimod udmærket til »at modvirke totalitarisme«, som CBØ skriver. Indviklet? Ikke spor mere end ethvert udslag af den mekanik, som Barbara Johnson - i CBØ's citat - vil lokalisere: »that without which no subject could ever be constituted.«

2. Pierre Macheryay: *Pour une théorie de la production littéraire*, Paris 1971, pp.142-157.

3. Se i øvrigt omkring dette begreb - også med direkte henblik på den foreliggende problematik - Rodolphe Gasché's interessante artikel »Of aesthetical and historical determination« in Derek Attridge et al. (ed.): *Post-structuralism and the question of history*, Cambridge 1987.

4. Bl.a. *K&K* 65-66, s.147 ff.

5. I artiklen »Dekonstruktion i Danmark« i *Kritik* 91/92 (1990). Artiklen er i øvrigt skrevet sådan, at den ikke gør krav på kommentar. Den må nærmest siges at være de(kon)struktivt selvkommenterende.

6. Se for et illustrativt eksempel interviewet med Stephen Greenblatt i

dette nummer af *K&K*, især hans fremragende diskussion af Scott's *Exact Discourse*.

7. Til fortørnelse for CBØ (og andre) ventilerer jeg i artiklen (*K&K* 65-66, p.138 ff.) den teori, at dekonstruktionens erkendelsesdefaitisme, dens oplevelse af at »virkeligheden« er ikke-lovmæssig og kontingent og historien ophørt, har at gøre med nogle historisk-samfundsmæssige skift i vore samfund i disse år. Og at noget kulturhistorisk tilsvarende er foregået tidligere under modernitetens fremmarch (p.149). I den siden da udkomne David Harvey: *The Condition of Postmodernity*, Oxford 1989 argumenteres der i omfattende regi for en beslægtet teori om, at de postmoderne oplevelsesformer nu og i tidligere perioder kan ses som led i samfundshistorisk og teknologisk betingede ændringer af tid- og rumopfattelsen. Bogen imponerer med sin stofrigdom og argumentatoriske sammenhængskraft, selv om opfattelsen af determinationsforholdene forekommer mig gjort noget for enkle.

8. Se herom - også i relation til CBØ's reaktion på min opfattelse af, at pointer kan blive »udtømte« - *K&K* 65-66 p.148 f.

Torben Kragh Grodal

Allegori eller software?

I indlægget »Læsningens allegorier« nedskriver Bratt Østergaard nogle kritiske bemærkninger om *Kultur & Klasse* generelt, der i høj grad eksemplificeres ved en kritik af min »Fiktion som moderne mentalt software«. Kritikken rummer mange misforståelser af mine positioner, men den giver mig en kærkommen lejlighed til at eksplicite disse, bl.a. i en forskningsbiografisk sammenhæng.

Indledningsvis skal jeg bemærke, at jeg i min egen forskning oplever sammenhæng med den ideologikritiske og strukturalistiske fortid, og at jeg med glæde og stolthed vedkender mig mine teoretiske og tekstanalytiske skrifter fra 1970'erne. Nogle kapitallogikere og såkaldte 'ideologikritikere' har i 1980'erne følt et stærkt behov for selvkritik og 'bewältigung der vergangenheit', men da jeg hverken da eller nu deler en række af deres teoretiske positioner, har jeg ikke behov for at dele deres selvkritik. En række af 60'ernes og 70'ernes kritiske tendenser er hyppigt blevet behandlet som forskellige sider af samme sag, til trods for at disse kritiske bevægelser udgjordes af personer og grupperinger, der i en række henseender havde modstillede opfattelser. En meget vigtig skillelinje er modsætningen mellem en evolutionær-rationalistisk og fremskridtsoptimistisk kritik over for en revolutionær-idealistisk og fremskridtspessimistisk